

Radosław Krajniak

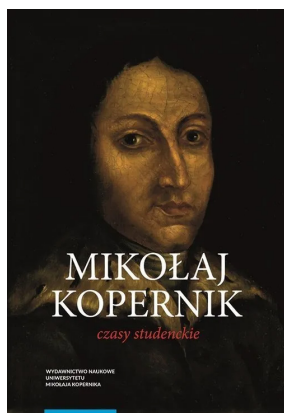
Archiwum Państwowe w Toruniu, Polska

radekkrajniak@gmail.com • <https://orcid.org/0000-0002-7016-8859>

Marian Chachaj, *Mikołaj Kopernik. Czasy studenckie. Kraków, Bolonia, Rzym, Padwa i Ferrara (1491–1503). Miejsca – ludzie – książki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2023, ss. 310.

Marian Chachaj, *Mikołaj Kopernik. Czasy studenckie. Kraków, Bolonia, Rzym, Padwa i Ferrara (1491–1503). Miejsca – ludzie – książki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2023, p. 310.

Marian Chachaj, *Mikołaj Kopernik. Czasy studenckie. Kraków, Bolonia, Rzym, Padwa i Ferrara (1491–1503). Miejsca – ludzie – książki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2023, S. 310.

Książka autorstwa Mariana Chachaja, poświęcona studenckiemu okresowi w życiu Mikołaja Kopernika, bardzo dobrze wpisała się w obchody 550. rocznicy urodzin astronoma. Rozpoczyna ją wstęp napisany przez Andrzeja Sokalę, rektora toruńskiego uniwersytetu oraz wstęp autora monografii. Główna treść pracy została zawarta w trzech rozdziałach uzupełnionych fragmentem zatytułowanym „Zamiast zakończenia” oraz aneksami, wykazem skrótów, bibliografią, spisem tablic, polskojęzycznym streszczeniem i indeksem osób. Zakres swoich dociekań autor precyzyjnie zaznaczył we wstępie pisząc, że „ze względu na skąpe informacje o latach uniwersyteckich Kopernika, uwagę poświęciłem głównie miejscom, w których przebywał, ludziom, z którymi się spotkał lub mógł spotkać, oraz książkom, które w tym czasie

nabył lub czytał” (s. 13). W tymże wstępie krótko przedstawił ponadto stan badań nad podjętą problematyką, bazę źródłową oraz strukturę książki.

Rozdział 1 pt. „Edukacja w Prusach i studia w Krakowie. Otoczenie naukowe i kulturowe” (s. 23–94) rozpoczyna podanie kilku faktów biograficznych dotyczących Mikołaja Kopernika i najbliższych członków jego rodziny. Znajdują się tu także informacje o pierwszym okresie edukacji, którą rozpoczął najpewniej w szkole parafialnej w Toruniu. Autor zwrócił również uwagę na pojawiający się w historiografii problem ze wskazaniem miejsca w którym młody Mikołaj kontynuował naukę. Najpierw wskazał na szkołę katedralną we Włocławku, przywołując zarówno badaczy opowiadających się za tą propozycją, jak również ją odrzucających, a następnie na jego ewentualną naukę w szkole Braci Wspólnego Życia w Chełmnie, uznając ją za najpopularniejszą hipotezę. Dodatkowo w przypisie 60 na s. 29 zaznaczył, „że w części historiografii można spotkać zwolenników poglądu, że przed udaniem się na studia do Krakowa Kopernik uczył się wyłącznie w toruńskiej szkole świętojańskiej”. Pozostając na moment w tym miejscu warto wskazać pominięty przez autora artykuł Witolda Kujawskiego, który raz jeszcze zwrócił uwagę na możliwość pobytu, a nawet kształcenia się Kopernika we Włocławku¹. W dalszej części rozdziału Chachaj postanowił przyrzeć się m.in. wyjazdom młodzieży z Torunia na studia w latach 1451–1500. W tym celu na s. 33 zestawiał w tabeli dane liczbowe dotyczące studiujących i promowanych torunian w Krakowie i na uniwersytetach niemieckich. Brak analogicznych informacji z uniwersytetów francuskich i włoskich nie może dziwić wobec braku tamtejszych metryk ogólnych. Dane zawarte w tabeli pochodzą, jak przedstawił sam autor, z opracowania Maxa Perlbacha², jednak Chachaj do zawartych tam informacji podszedł krytycznie i porównał je z zapisami zawartymi w opublikowanych metrykach uniwersyteckich. Choć niewątpliwie był to właściwy zabieg badawczy, to zabrakło odwołania do dwóch zdaje się bardzo ważnych opracowań, mianowicie zestawienia studentów autorstwa Horsta Kenkela³ i niepublikowanej, aczkolwiek będącej w obiegu naukowym dysertacji doktorskiej Roberta Rucińskiego⁴. Na podstawie zebranych danych autor pokusił się ponadto o kilka uwag uogólniających, dotyczących choćby miejsc w których immatrykulowali się torunianie i stopni, które tam uzyskiwali. Podał także informacje o podejmowaniu studiów przez ubogich studentów. W tym miejscu warto było odesłać czytelnika do ustaleń Rainera

¹ W. Kujawski, *Domniemane związki Mikołaja Kopernika z Włocławkiem*, „Studia Włocławskie” 2014, 16, s. 305–313.

² Mowa tu o opracowaniu: M. Perlbach, *Prussia scholastica. Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, Leipzig 1895.

³ H. Kenkel, *Studenten aus Ost- und Westpreußen an außerpreußischen Universitäten vor 1815*, Hamburg 1981.

⁴ R. Ruciński, *Środowiska intelektualne wielkich miast pruskich w średniowieczu*, Toruń 2005, (maszynopis rozprawy doktorskiej, Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, sygn. WNH-14/133) – praca ta sięga generalnie jedynie roku 1466.

Christopha Schwinges o „pauperes” na uniwersytetach niemieckich w XV w.⁵, oraz ponownie do badań Rucińskiego i jego artykułów o studiach uniwersyteckich i sposobach finansowania nauki przez studentów z Prus⁶. W tej części rozdziału sprostowania wymaga jeszcze mały błąd. Tomasz Kynast kanonikiem warmińskim został bowiem przed 1479 r. (s. 35)⁷. Następnie autor krótko charakteryzuje Kraków w okresie, gdy przybyli tam bracia Andrzej i Mikołaj Kopernikowie, a także zarysowuje dzieje i organizację tamtejszego uniwersytetu. Często przywołuje ustalenia starszej literatury, w tym różne statystyczne wyliczenia dotyczące studentów krakowskich zaczerpnięte z badań m.in. Antoniego Karbowiaka⁸. Co prawda dokonuje samodzielnie kilku korekt, a także własnych wyliczeń i zestawień dokonanych na podstawie metryk uniwersyteckich i ksiąg promocji, brakuje jednak wyraźnie skonfrontowania tych wyliczeń z nieodnotowanymi przez Chachaję ustaleniami Krzysztofa Borody, autora monografii o studentach Uniwersytetu Krakowskiego w późnym średniowieczu⁹. W tym samym rozdziale autor przedstawia ponadto grono potencjalnych kolegów Kopernika z okresu studiów krakowskich, kreśląc ich życiorysy, a także referuje program nauczania obowiązujący wówczas w krakowskiej wszechnicy. Wymienia też wykładowców z którymi miał najpewniej styczność przyszły astronom i wykłady na które mógł wówczas uczęszczać (te zestawia w tabeli na s. 85). Omawia również książki, które miały być w tym okresie życia uważnie studiowane przez Kopernika. Zachowuje przy tym należyty, niewątpliwie godny uwagi i pochwały umiar i wbrew przynajmniej części literatury stara się nie przeceniać znaczenia wpływu krakowskiego środowiska naukowego na Mikołaja Kopernika.

W rozdziale 2 pt. „Studia w Bolonii i pobyt w Rzymie” (s. 95–164) autor próbuje najpierw zarysować przypuszczalną drogę jaką przebył Kopernik zmierzając do Italii. W tym celu opiera się na dokładnych informacjach o szlaku podróży z Krakowa do Rzymu, pochodzących z ok. 1458 r. Autor opisuje następnie Bolonię przełomu XV/XVI w., wraz z jej atrakcjami, co stanowi wstęp do szerszego przedstawienia dziejów i organizacji tamtejszego uniwersytetu. Wspomina następnie m.in. o pochodzących z Królestwa Polskiego rektorach, obejmujących tę funkcję w drugiej połowie XV w., a także informuje o torunianach, poprzednikach Kopernika na uniwersytecie

⁵ R.C. Schwinges, *Pauperes an deutschen Universitäten im 15. Jahrhundert*, „Zeitschrift für Historische Forschung” 1981, 8, s. 285–309.

⁶ R. Ruciński, *Studia uniwersyteckie mieszczan wielkich miast pruskich w średniowieczu*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2008, 10, s. 31–86; idem, *O sposobach finansowania studiów przez mieszczan z wielkich miast pruskich w średniowieczu*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2003, 63, s. 87–102. Zawarte w tych tekstach uwagi autora dotyczą zasadniczo okresu do 1466 r.

⁷ Ostatnio obszernie na jego temat zob. R. Stachowiak, *Spätmittelalterliche Kirchenkarrieren preußischer Kleriker. Soziale Räume und Netzwerke zwischen Zentrum und Peripherie*, Osnabrück 2023, s. 466–471.

⁸ Mowa tu o publikacji: A. Karbowiak, *Studia statystyczne z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1433/4–1509/10*, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” 1910, 12, s. 1–82.

⁹ K. Boroda, *Studenci Uniwersytetu Krakowskiego w późnym średniowieczu*, Kraków 2010.

bolońskim, przywołując postać m.in. Jerzego Hollanda (s. 111–112). Wiadomości podane na jego temat wymagają jednak drobnej korekty, ponieważ w błąd wprowadzać może informacja, że Holland „Prawdopodobnie już od 1469 r. był proboszczem w Rydze. W 1479 r. został usunięty z probostwa przez władze zakonu krzyżackiego (zm. 1484 r.)”. W rzeczywistości rzeczony duchowny objął prepozyturę w kapitule katedralnej ryskiej, użycie zaś określenia proboszcz może sugerować zarządzanie tamtejszym kościołem parafialnym. W ramach tego rozdziału autor omawia też bliżej nację niemiecką na Uniwersytecie Prawników, do której przystąpił Mikołaj Kopernik, a także referuje przedmioty nauczania i wykładowców z Uniwersytetów Prawników i Artystów. Pisze także o „znajomych” przyszedłego astronoma spotkanych w okresie studiów bolońskich. Jednym z nich był choćby późniejszy biskup warmiński Fabian Luzjański. Chachaj podając na s. 134–135 kilka danych biograficznych, w tym, co godne podkreślenia, także dotąd bliżej nie znanych, przywołał tylko poświęcony tej postaci życiorys pióra Mariana Biskupa, publikowany w Polskim słowniku biograficznym, pomijając nowsze biografie¹⁰. W dalszej części rozdziału autor prezentuje sylwetki polskich wykładowców pracujących w XV w. na uniwersytecie bolońskim, w tym Mikołaja Wodki z Kwidzyna (s. 143–144). Opiera się w tym przypadku przede wszystkim na publikacji Ludwika Antoniego Birkenmajera, a choćby dla porządku warto było poinformować czytelników o nowszych, choć w istocie niewiele wnoszących, artykułach na jego temat, których treść również powinna być przez Chachaję odpowiednio skomentowana¹¹. W omawianym rozdziale przedstawiono jeszcze m.in. informacje o prowadzonych przez Kopernika w Bolonii obserwacjach astronomicznych, o wpływie na jego dalszą działalność, finalnie raczej niewielkim, jego bolońskiego nauczyciela, Dominika Marii Novary, oraz o gromadzonych w tym okresie książkach. Zbiera także pojawiające się w historiografii sugestie mające popierać, bądź odrzucać tezę o zdobyciu przez Kopernika w Bolonii magisterium sztuk wyzwolonych. Kolejna część rozdziału poświęcona została rzymskiemu okresowi w karierze Mikołaja Kopernika i jego brata, z którym do stolicy Państwa Kościelnego udał się w 1500 r. Chachaj rzeczowo i w wyważony sposób omawia i poddaje krytyce ustalenia, a właściwie najczęściej nieweryfikowalne dywagacje pojawiające się w literaturze przedmiotu na temat powodów wyjazdu do Rzymu, aktywności z tego okresu oraz zawieranych znajomości. Przypomina też o jednym pewnym fakcie z okresu rzymskiego, jakim było przeprowadzenie obserwacji zaćmienia Księżyca w nocy z 5/6 listopada 1500 r. Rozdział kończy krótkim podsumowaniem pobytu Mikołaja w Bolonii i Rzymie.

¹⁰ Zob. przede wszystkim J. Sikorski, *Fabian Luzjański*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2008, s. 105–114.

¹¹ Mam tu na myśli m.in. króciutkie, oparte jedynie na literaturze przedmiotu artykuły biograficzne: E. Stocki, *Mikołaj Wodka z Kwidzyna, zwany Abstemiusz, lekarz i astronom Polski XV stulecia, nauczyciel Kopernika*, „Wiadomości Lekarskie” 1968, 21, z. 12, s. 1081–1084; T. Rejmanowski, *Mikołaj Wodka z Kwidzyna (ok. 1442–1494)*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 2000, 63, z. 3–4, s. 192–194.

Rozdział 3 pt. „Padewskie dwulecie i doktorat w Ferrarze” (s. 165–224) rozpoczyna się od informacji o powrocie braci Koperników z Rzymu na Warmię w 1501 r. i ponownym stamtąd wyjeździe do Italii (Mikołaja do Padwy, a Andrzeja do Rzymu) celem dalszego kształcenia, na co zgodę wyraziła kapituła warmińska. Autor dokonuje następnie krótkiego opisu Padwy oraz przedstawienia organizacji dwóch tamtejszych uniwersytetów: Prawników i Artystów. Charakteryzuje też tamtejszych wykładowców, z którymi miał szansę zetknąć się Kopernik, oraz Polaków odwiedzających w podobnym czasie wszechnicę padewską. Zajmuje się wreszcie sprawą domniemanego uzyskania tam przez Mikołaja Kopernika doktoratu z filozofii i medycyny, relacjonując stanowiska obecne w historiografii, krytycznie się do nich ustosunkowując i odrzucając możliwość osiągnięcia przez niego stopnia doktora. Następnie Chachaj odnotowuje jedyne bezpośrednie świadectwo pobytu Mikołaja w Padwie, jakim miało być spisane w 1503 r. upoważnienie dla dwóch prokuratorów, mających objąć w jego imieniu scholasterię w kapitule kolegiackiej św. Krzyża we Wrocławiu. Jednym z prokuratorów był Apicjusz Colo, którego krótką charakterystykę autor oparł na leciwej już monografii Gerharda Zimmermanna, choć postacią tą wiele lat później zajmował się Henryk Gerlic¹². Dalej z właściwym sobie krytycyzmem odniósł się do podnoszonych w historiografii ewentualnych znajomości zawieranych przez Kopernika w czasach padewskich. Ponownie zwraca też uwagę na książki, które miał w tym czasie kupować i czytać Mikołaj, a także podnosi kwestię obrazu „Trzej filozofowie”, Giorgionego. Utrwalony na nim młodzieniec łączony był bowiem przez niektórych z Kopernikiem i padewskim okresem w jego życiu, co jednak Chachaj, nie bez podstaw, uważa za nieprawdopodobne. Następnie płynnie przechodzi do omówienia Ferrary i tamtejszych uniwersytetów oraz promowanych na nich Polaków i osób blisko z Polską związanych. Szerzej przygląda się oczywiście promocji doktorskiej Kopernika z 1503 r., oraz jego ewentualnym kontaktom z ferraryjskimi uczonymi.

Zasadniczą część książki kończy fragment zatytułowany „Zamiast zakończenia” (s. 225–236). Znajdziemy tu przede wszystkim uwagi autora na temat najważniejszego dzieła naukowego Kopernika i etapów kształtowania się jego poglądów i tez, którym dał wyraz w pracy „O obrotach”. Nieco miejsca poświęca także zagadnieniu znajomości przez Mikołaja języków obcych oraz jego przynależności etnicznej. Monografię uzupełnia aneks zawierający 5 tekstów źródłowych na które składają się: treść protokołu promocji doktorskiej Mikołaja Kopernika w Ferrarze oraz jego biografie pochodzące z XVII i XVIII w.

Recenzowana monografia to niewątpliwie przykład publikacji przemyślanej i bardzo dobrze napisanej. Czyta się ją z wielką przyjemnością, a wyważone sądy autora i sposób krytycznego analizowania dorobku poprzedników, powinny być

¹² H. Gerlic, *Kapituła głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120–1526)*, Gliwice 1993, s. 204–205.

przykładem jak należy prowadzić narrację historyczną. Drobne uwagi, które podniosłem w treści recenzji, jak również nieliczne potknięcia językowe¹³ i braki w indeksie osób¹⁴, wychwycone w trakcie lektury, nie mogą obniżyć wysokiej oceny tej dobrej i mądrej książki.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Boroda K., *Studenci Uniwersytetu Krakowskiego w późnym średniowieczu*, Kraków 2010.
- Gerlic H., *Kapituła głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120–1526)*, Gliwice 1993.
- Karbowiak A., *Studia statystyczne z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1433/4–1509/10*, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” 1910, 12.
- Kenkel H., *Studenten aus Ost- und Westpreußen an außerpreußischen Universitäten vor 1815*, Hamburg 1981.
- Kujawski W., *Domniemane związki Mikołaja Kopernika z Włocławkiem*, „Studia Włocławskie” 2014, 16.
- Perlbach M., *Prussia scholastica. Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, Leipzig 1895.
- Rejmanowski T., *Mikołaj Wodka z Kwidzyna (ok. 1442–1494)*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 2000, 63, z. 3–4.
- Ruciński R., *O sposobach finansowania studiów przez mieszczan z wielkich miast pruskich w średniowieczu*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2003, 63.
- *Studia uniwersyteckie mieszczan wielkich miast pruskich w średniowieczu*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2008, 10.
 - *Środowiska intelektualne wielkich miast pruskich w średniowieczu*, Toruń 2005, (maszynopis rozprawy doktorskiej, Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, sygn. WNH-14/133).
- Schwinges R.C., *Pauperes an deutschen Universitäten im 15. Jahrhundert*, „Zeitschrift für Historische Forschung” 1981, 8.
- Sikorski J., *Fabian Luzjański*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2008.
- Stachowiak R., *Spätmittelalterliche Kirchenkarrieren preußischer Kleriker. Soziale Räume und Netzwerke zwischen Zentrum und Peripherie*, Osnabrück 2023.
- Stocki E., *Mikołaj Wodka z Kwidzyna, zwany Abstemius, lekarz i astronom Polski XV stulecia, nauczyciel Kopernika*, „Wiadomości Lekarskie” 1968, 21, z. 12

¹³ Zob. s. 48 „gdy przebywał tam Kopernika”; s. 163 „mógł obserwował Księżyc”; s. 171 „właściwie nazywał się”; s. 229 „by pogodzić arystotelim z heliocentryzmem”. Do tego rodzaju usterek zaliczmy też pomyłki przy zapisywaniu imion: s. 49, przypis 125 (powinno być S. A. Sroka zamiast S. S. Sroka); s. 92, przypis 262 (powinno być Karol Górski zamiast Konrad Górski); s. 255 (powinno być Georg Erler zamiast Gerg Erler).

¹⁴ Brakuje w nim: L. Szczucki (s. 20, 92 – brak stron przy haśle); J. Garbacik (s. 26 – brak hasła w indeksie); J. Guzowski (s. 32, 43 – brak hasła w indeksie); E. Reusens (s. 34 – brak hasła w indeksie); Wilhelm Haltenhoff (s. 35 – brak strony przy haśle); Jan z Gromadziec (s. 69 – brak hasła w indeksie); Wojciech z Pniew (s. 74 – brak strony przy haśle); L. A. Birkenmajer (s. 83 – brak strony przy haśle); A. Birkenmajer (s. 86 – brak strony przy haśle); Jan Zanau (s. 93 – brak hasła w indeksie); I. Kania (s. 101 – brak hasła w indeksie).